

**SAVREMENI SRPSKOHRVATSKI
KNJIŽEVNI JEZIK
I KULTURA**

(Gnoseološko-semiotičko-funkcionalna
projekcija)

MILIVOJE MINOVIĆ

Pedagoška akademija, Sarajevo

UDK 808.61/.62-0853

1) Viđenje hrvatskosrpskog književnog jezika u vezi s funkcijama i razlikama u supstanciji može biti različito, zavisno od toga šta se uzima kao osnovno polazište u procjenjivanju. Ovdje se prvo ističu dva u osnovi različita socio-kulturna polazišta kao uzročnika dva različita viđenja. To su a) polazište kojem su u osnovi zajednički interesi svih onih kojima je srpskohrvatski književni jezik maternji, a i svih onih koji se služe ovim jezikom kao drugim, i b) polazište kojem su u osnovi interesi pojedinih socijalnih grupacija (nacija) kojima je ovaj jezik maternji. Gnoseološko-semiotičko-funkcionalni pristup put je kojim je ovaj autor išao u dokazivanju postavljenih teza.

2) U ovome raspravljanju polazi se od prve (a) orijentacije, jer se shvata da treba što bolje osvjetljavati naročito one vrijednosti jugoslovenske društvene zajednice koje doprinose zajedništvu u srpskohrvatskom jezičkom arealu i jugoslovenskom zajedništvu uopšte uzeto, odnosno koje jačaju to zajedništvo. A među tim vrijednostima jeste i srpskohrvatski književni jezik kao zajednički komunikativni i kulturološki fenomen više naroda kojima je maternji, a zatim i kao jezik međunarodnog sporazumijevanja (s redukovanim funkcijama) u čitavoj jugoslovenskoj državnoj zajednici.

3) Ovakvo polazište uzima se kao osnovno zato što i autor ovog rada smatra da je zajednički književni jezik za više naroda, kao što je u srpskohrvatskom slučaju, zapravo privilegija, dobitak za narode koji njime govore. On je privilegija, prvo, zato što omogućuje lako sporazumi-

jevanje u sveukupnom arealu toga jezika kao maternjeg, a, zatim, i u čitavoj jugoslovenskoj zajednici, u kojoj se upotrebljava kao jezik međunarodnog sporazumijevanja. On je privilegija, zatim, i zato što omogućuje da svim obrazovanim (pismenim) ljudima koji se služe ovim jezikom i kao prvim i kao drugim budu dostupna sva dostignuća verbalne kulture nastale na ovom jeziku. Prema tome, osnovna je orijentacija izabrana na osnovu dva parametra, i to a) na osnovu širine okvira sporazumijevanja i b) na osnovu bogatstva izvora saznavanja i kulturnog uticaja.

4) Kad se govori o jeziku i njegovoj povezanosti s kulturnom, obično se misli na povezanost jezika s duhovnom kulturom. Ovdje će o toj povezanosti kasnije biti više govora. A prije toga jedan širi pogled na povezanost jezika sa kulturom uopšte uzeto.

Jezik je i sredstvo i rezultat razvoja kulture

5) Jedan jezik je povezan ne samo s duhovnom već i s materijalnom kulturom, odnosno sa cjelokupnim životom društvenog kolektiva koji se njime služio i služi kao maternjim. U ovom smislu pod kulturom se podrazumijevaju sve vrijednosti što ih je određeno društvo stvorilo u svome materijalnom i duhovnom razvoju, na svome društveno-istorijskom putu. Viđen u ovom pogledu, jezik je sredstvo razvoja ljudske kulture. On je na određen način učestvovao u čovjekovom osmišljavanju stvarnosti u kojoj je živio. Izražavanjem toga osmišljavanja, čovjek ga je na određen način objektivizirao. Tako su, u toj gnozeološkoj praksi, nastajala i u jeziku ostajala pojedina jezička sredstva. A, prema tome, jezik je i produkt razvoja kulture, jer je i sam kulturno dostignuće.

6) Gledajući u ovom smjeru, možemo reći da su narodi (slovenski) srpskohrvatskog jezičkog izraza na svome životnom putu, od praslovenskih staništa do života u našoj savremenoj društvenoj zajednici (SFRJ), živjeli u raznim, različitim okolnostima. Boreći se za svoju egzistenciju, upoznavali su, uopšteno rečeno, razne prirodne i društvene pojave (elemente vanjezičke stvarnosti) i imenovali ih. Raznovrsna jezička sredstva u našem jeziku (nominacije) — rezultat su saznavanja svijeta, odnosno socijalno-istorijskog iskustva u raznim okolnostima. Subjekti saznavanja (naši preci, sa svojim pojmovnim svijetom) i vanjezička stvarnost tokom vremena mijenjali su se, a ostajala su jezička sredstva (nominacije) kao strukturno organizovana klasifikacija ljudskog iskustva. Dkle, semiozis su se mijenjali, a rezultati semiološkog procesa (nominacije) ostajali su sačuvani uglavnom do naših vremena. Ta strukturno organizovana klasifikacija ljudskog iskustva na srpskohrvatskim prostorima nije bila u svemu i svuda jednaka (postojale su određene razlike u pojedinim narodnim govorima). Ali ona je dobrim dijelom ujednačena stvaranjem savremenog srpskohrvatskog književnog jezika.

7) Kao ilustracija rečenog mogu se navesti raznovrsni i mnogi primjeri. Ovdje se daju samo neki od njih, koliko da se naznače tragovi. Tako, većina opšteupotrebne leksike savremenog sh. jezičkog standarda veže se za praslovenski teren. Takve su, prije svega, one riječi kojima se označavaju egzistencijalne potrebe čovjekove (npr. *voda, jesti, piti* itd.), zatim one kojim se obilježavaju porodični odnosi (npr. *otac, mati, sin, kći* itd.), onda one koje znače čovjekovo oglašavanje (npr. *govoriti, pjevati, plakati* itd.), a i druge riječi koje govore o čovjekovom osnovnom snalaženju u prirodi i društvu. Sve su to osnovni tragovi srpskohrvatskog jezičkog i književnojezičkog zajedništva koji se naziru do praslovenštine, pa i dalje, kao izraz zajedničkog saznavanja svijeta. A na osnovu toga je, u osnovnom viđeno, i uz ostale društveno-kulturne pretpostavke, proizašao jedinstveni gramatički sistem ovoga jezika.¹

8) Dalje, opet u smislu srpskohrvatskog književnojezičkog zajedništva, možemo govoriti o dodirivanju jezičko-saznajnog iskustva generacija i generacija predaka današnjih nosilaca srpskohrvatskog jezika sa drugim jezičko-civilizacijskim iskustvima. Između mnogobrojnih takvih primjera, ovdje se, u nešto široj eksplikaciji, navode nazivi dana. Većina tih naziva semantički se veže za hrišćansku civilizaciju, a etimološki za slovensku supstanciju. Tako, *nedjelja* (sa prvobitnim značenjem: dan odmora, molitve i sl.) semantički se, preko staroslovenskog jezika, veže za vizantijsko-hrišćansku civilizaciju (kalkirano prema vizantijskogričkom *aparakos ėmera*), a etimološki za praslovensku jezičku supstanciju (s kasnijom derivacijom). Ovo što je rečeno za riječ *nedjelja*, na ovaj ili onaj način vrijedi i za riječi: *ponedjeljak, utorak, četvrtak i petak*. Riječ *srijeda* (sa značenjem srednji dan u sedmici) semantički se naslanja na srednjoevropsku hrišćansku civilizaciju (kalkirano prema izvedenicama nastalim na osnovu *media hebdomis*, uporedi i njemačko *Mitwoch, der*), a etimološki je praslovenskog i indoevropskog porijekla. Naziv *subota* etimološki se veže za staro jevrejsko jezičko-civilizacijsko iskustvo (uporedi *sabbath*, preko grčkog i latinskog *sambata, sabbata*), a s drukčijim današnjim semantičkim sadržajem.

9) Ove su nominacije danas jezički standardi za sve one koji se služe srpskohrvatskim književnim jezikom, bez obzira na njihovu religioznu, odnosno ateističku ideološku orijentaciju i nacionalnu pripadnost. Ovdje navedeni primjeri samo su mali dio onih koji svjedoče da su i druga jezičko-civilizacijska dostignuća ostavljala tragova u sh. jeziku, kao rezultat civilizacijskog uticaja. I tako sve do sada, do Sarajevske zimske olimpijade, s kojom su posebno oživjeli i sljedeći leksemi: *džet-set, plej-bek, hostesa, olimpionik*, a i neki drugi evropeizmi (najčešće anglicizmi).

¹ Pitanje kako je u gnoseološkom pogledu nastajao gramatički sistem određenog jezika nije dovoljno osvijetljeno u literaturi, koliko je autoru ovog rada poznato.

10) Prema svemu rečenom, leksičke jezičke jedinice, a i predikatske (tipovi povezivanja riječi u rečenicama) — srpskohrvatskog književnog jezika rezultat su dugog i opštijeg jezičkog iskustva mnogobrojnih generacija predaka. Ta gnoseološka vrijednost jezičkog fenomena (svakog jezika, pa i srpskohrvatskog, posebno književnog jezika) — jeste osnova njegove savremene komunikacijske funkcionalnosti. Dakle, u dodiru s okolinom čovjek je imenovao vanjezičke realije. A u tome kontaktu (čovjeka s vanjezičkim realijama) i u međusobnom dodiru ljudi stvarani su i opštiji tipovi izražavanja misli, odnosno nastajale su predikativne jedinice kao tipska osnova komunikacije. U slučaju srpskohrvatskog jezičkog standarda, zbog toga što je ovaj jezik danas polinacionalan (njime se kao maternjim služe: Srbi, Hrvati, Muslimani i Crnogorci, a od neslovenskih naroda još i Jevreji srpskohrvatskog jezičkog izraza), taj zajednički trag, kroz vrijeme i prostranstva, kao rezultat zajedničkog u saznavanju, često se zaboravlja kad se raspravlja o problematici ovog književnog jezika. Taj se zajednički gnoseološko-jezički trag i danas uspješno nastavlja. Razumljivo je što se u ovom radu on posebno ističe.

11) Ako posebno govorimo o povezanosti jednog jezika s duhovnom kulturnom društveno-jezičke zajednice koja se tim jezikom služila i služi kao maternjim, onda se opet može govoriti o dvojakoj povezanosti jezika s kulturom.

12) Prvo, jezik je sredstvo kojim su oblikovani tekstovi, uopšte uzeto, u kojima su izražene (zapisane) ideje, poruke, znanje. Videno u ovom smislu u cjelini, u tekstovima je fiksirana svijest ljudi određenog vremena o određenim pitanjima. Jezik u ovom pogledu čuva u zapisanoj formi i u usmenom predanju ljudsku mudrost stoljeća i milenijuma. Ova funkcija jezika, svakog pa i srpskohrvatskog, dobro je poznata, pa se na njoj u ovom radu ne treba posebno zadržavati.

Srpskohrvatski književni jezik i nacionalno

13) U prethodnom, ali proširenom smislu (kao posebnom uglu gledanja) može se konstatovati da su jezikom u tekstovima izražavane i nacionalne ideje, u vezi s narodnim samosaznavanjem. Takvi su sadržaji bili naročito snažno natopljeni nacionalnim osjećanjem u vezi s nacionalnooslobodilačkim borbama i drukčijim izrazom dubokih težnji za nacionalnom afirmacijom. U ovom smislu može se kao primjer navesti i funkcija srpskohrvatskog jezika u borbi za nacionalnu afirmaciju i oslobođenje naroda srpskohrvatskog jezičkog izraza, posebno u prvoj polovini 19. stoljeća. Iako kao struktura i supstancija tada dovoljno nedefiniran (i u tom smislu naučno neverifikovan), već samo konfrontiran u globalu prema drugim, neslovenskim jezicima (prije svega njemačkom, mađarskom, italijanskom), — ovaj jezik je tada za pojedine naše narode bio i nacionalna zastava. U

tom smislu se može razumjeti društveno-politička funkcija raznih tekstova, pa i sljedećih Preradovićevih stihova: »Kao vječno more sinje / U kretu si gipkom, lakom / Podaje se dahu svakom, / I mreška se i propinje / (Kakva moć je vjetra koga). / Zuji, zveči, zvoni, zvuči, / Šumi, grmi, tutnji, huči, / To je jezik roda moga«. (Jezik roda moga)

14) Ukoliko su nacionalnooslobodilačke i nacionalnoodbrambene aktivnosti najintenzivnije prožimale sve narodne slojeve (čitav narod), utoliko je više tragova ostajalo u supstanciji, pa i strukturi određenog jezika. Kao primjer za ovakvu pojavu u srpskohrvatskim okolnostima može se u strukturnom pogledu navesti izbor gramatičkog sistema za savremeni jezički standard (uzet je za osnovu gramatički sistem novoštokavskih govora). To je osnovni temelj savremenog srpskohrvatskog književnojezičkog zajedništva. A kao potvrda odslikavanja posebnosti nacionalnog u kulturi hrvatskog i srpskog naroda jesu posebni tragovi u jezičkoj supstanciji koji se danas imenuju kao pojedine odlike dviju osnovnih varijanata (istočne i zapadne) ovog književnog jezika. Prema tome, u vezi s ovom pojavom može se govoriti i o tragovima djelimične jezičke emancipacije pojedinih naroda kojima je srpskohrvatski jezik maternji. Ta je emancipacija uslovljena vremenom i aktivnošću tih naroda.

15) Crnogorci kao narod srpskohrvatskog jezičkog izraza vrlo su aktivno učestvovali u nacionalnooslobodilačkim borbama, i ranije i u 19. stoljeću, ali, u vezi s tim, u savremenom sh. književnom jeziku nisu ostali tragovi u smislu posebnosti nacionalnojezičke emancipacije (kao što je bilo u prva dva navedena slučaja). Dva su uzroka tome. Prvi je u snažnom osjećanju kod ovog naroda u to vrijeme (a najčešće i danas) o njegovoj etničkoj bliskosti sa srpskim narodom. A drugi je razlog, povezan s prvim, u snažnom uticaju prvo Novog Sada, a zatim Beograda kao kulturnih i naučnih centara u istočnom dijelu sh. jezičkog područja.

16) Nacionalno biće Muslimana srpskohrvatskog jezičkog izraza nastalo je u posebnim, vrlo specifičnim istorijskim okolnostima. Zbog specifičnih uslova i vremena u kojima je trajala nacionalna emancipacija ovog naroda, ta emancipacija što se književnojezičkog izraza tiče nije dovoljno naučno osvijetljena. Naime, ovaj narod, koji u najvećem broju živi u SRBiH (u zajedništvu sa Srbima, Hrvatima i Jevrejima u ovoj Republici), nediferencirano se služi književnojezičkim izrazom koji je u upotrebi u ovoj socio-kulturnoj sredini. A taj je izraz, zbog ranijeg dvocentričnog razvoja sh. književnog jezika (kulturni uticaji Beograda i Zagreba), a sada i sa snažnim uticajem Sarajeva kao političkog i kulturnog centra Republike, nestabilizovan u mjeri u kojoj je stabilizovan u drugim socio-kulturnim sredinama (vidi o ovom više kasnije, u 29. tački).

17) Jevreji srpskohrvatskog jezičkog izraza u posebnim okolnostima su prihvatili ovaj jezik kao osnovno komunikativno sredstvo.

13) Iz dosad rečenog o povezanosti jezičkog i nacionalnog iskustva nekog naroda može se zaključiti da je jezik jedan od konstitutivnih elemenata nacionalnog bića određenog naroda, jer je verbalni izraz nacionalnog u kulturi (npr. pisane tradicije i savremena jezička ostvarenja). Kao takav, u borbi za nacionalnu slobodu i u odbrani nacionalnog identiteta, jezik postaje zastava. Otuda je razumljivo kad je u Sloveniji odskora bilo rečeno da je slovenački jezik znamenje nacionalne slobode i činilac nacionalne kulture slovenačkog naroda (Breda Pogorelec), te da on (tj. slovenački jezik) ima nacionalnoodbrambeno poslanstvo (Beno Zupančič).

19) Međutim, ovako se ne može sasvim adekvatno reći za sve jezike i sve okolnosti u kojima se ti jezici upotrebljavaju. U vezi s rečenim danas je poseban status srpskohrvatskog književnog jezika. Za ovaj jezik je konstatovano da se u vezi s funkcijama razlikuje od više tipova književnih jezika. On jeste polinacionalan, ali se u vezi sa sveukupnim okolnostima u kojima se ostvaruje razlikuje od drugih takvih (polinacionalnih) jezika, jer se narodi koji se služe ovim književnim jezikom kao maternjim nalaze u stalnom komunikativnom kontaktu (žive u jednom arealu, u kome neprestano ostvaruju intenzivan komunikativni kontakt, pogotovu što su ti narodi u pojedinim sredinama manje ili više izmiješani).² Pa ipak, iako je sh. književni jezik takav, treba rasvjetljavati pitanje njegovog odnosa prema nacionalnom (dakle posebnom) i zajedničkom u savremenoj kulturi pojedinih naroda kojima je on maternji.

Perspektive srpskohrvatskog jezičkog standarda

20) Pokazani izvori srpskohrvatskog književnojezičkog zajedništva bili su dobra osnova njegovog razvoja u minulih 150 godina. Pogotovu to može biti dobra osnova njegovog daljeg razvoja kao zajedničkog komunikativnog i kulturološkog fenomena u samoupravnoj socijalističkoj Jugoslaviji, u kojoj su obezbijeđeni uslovi za ravnopravan život svih jugoslovenskih naroda i narodnosti, pa i onih kojima je srpskohrvatski jezik maternji. Zajednički život u jednoj državnoj zajednici, neprestani komunikativni dodiri ljudi srpskohrvatskih socio-kulturnih sredina, ista kulturološka politika u ovim sredinama (socijalistička u osnovi), isti civilizacijski smjerovi (evropeizacija) — sve to omogućuje da se hrvatskosrpski književni jezik razvija kao jedan civilizacijski instrumenat.

21) Danas se srpskohrvatski književni jezik razvija jezičkom aktivnosti čitavog društveno-jezičkog kolektiva kojemu je ovaj jezik maternji, ali se posebno razvija naporima književnika, novinara, naučnika i društveno-političkih radnika. Dakle, na njegov razvoj posebno utiču oni čija kazivanja, snagom svoje poruke, a i društvenog položaja govornika, ima najširi domet.

² O ovome vidi više u radu »Jezički procesi i standardizacija u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku«, M. Minovića, Književni jezik, Sarajevo, br. 4, 1983, i to u tačkama od 5. pa dalje.

22) Sudbina srpskohrvatskog književnog jezik danas je vezana za okolnosti u kojima se ostvaruje. Sam po sebi, ovaj jezik ne može djelovati dezintegraciono u društvenoj zajednici u kojoj se upotrebljava, jer suština književnog jezika u tome je da povezuje u komunikaciji, a preko nje i u idejno-političkoj sferi. Ukoliko je šira njegova upotreba, utoliko je širi domet povezivanja. Prema tome, književni jezik, sam po sebi, djeluje integraciono.

23) Kao ilustracija tvrđenja da sh. književni jezik, sam po sebi, djeluje integraciono, ovdje će se navesti primjeri nekih jezičkih inovacija nastalih u posljednjih pedesetak godina kao rezultat integralnog razvoja ovog jezika. Upravo navešće se neki primjeri jezičkih procesa koji su po svojoj prirodi spontani i koji zahvataju jezik u čitavom književnojezičkom arealu. Takvi su primjeri i izvedenice: *krimić*, *pornić*, *ljubić*, *crtić* / -ać, *diskić* / -ać, *kafić* i možda još koja ovog tipa. Takve su i analitičke pojave (umjesto ranijih opšteupotrebnih sintetičkih) tipa: *postići pobjedu* (pored *pobijediti*), *dati izjavu* (pored *izjaviti*), *učiniti posjetu* (pored *posjetiti*) itd. Upotreba analitičkih formi karakteristična je za oficijelnu komunikaciju, a, po prirodi stvari, ona se javlja i u informativnim tekstovima. Zatim, treba istaći sve širu i češću upotrebu jezičkih sredstava stranog porijekla i aglutinativnog ponašanja u jezičkom sistemu, kao što su sljedeći primjeri: *fleš*, *fit*, *fan*, *espresso*, *het-trik*, *haj-faj*, *šou*, *ča-ča-ča* itd. Postoji obilje drugih i drukčijih primjera zajedničkog, integralnog razvoja savremenog srpskohrvatskog književnog jezika, na osnovu funkcionisanja jezika kao cjelovitog semiotičkog sistema (vidi takve primjere i u radu citiranom ovdje u 2. fusnoti).

24) Ovome što je rečeno u prethodnoj tački treba dodati i sljedeće. Jezik se neprestano podešava društvenom kolektivu kome služi kao komunikativno sredstvo. Sinteze u životu stalno uslovljavaju sinteze u funkcijama jezika, a onda i sinteze u jezičkoj supstanciji. Ovdje se kao primjer ovakvog razvoja jezika može navesti i samoupravna srpskohrvatska terminologija, u vezi s razvojem samoupravnog života u jugoslovenskoj socijalističkoj zajednici. Uporedi u ovom smislu i sljedeće primjere: *samoupravljanje*, *samoupravljač*, *samoupravne interesne zajednice* (SIZ-ovi), *samoupravni sporazum*, *društvena samozaštita* i brojni drugi takvi primjeri. Ukoliko i u ovakvoj terminologiji ima razlika, onda one proističu iz situacije ranijeg dvocentričnog razvoja srpskohrvatskog književnog jezika.

25) Međutim, dezintegracioni procesi u životu jednog jednojezičkog socijuma (u ekonomici, politici, obrazovanju, kulturi kao okviru nacionalne afirmacije pojedinih naroda) mogu uzrokovati posebnosti u funkcijama jezika. A te posebnosti u funkcijama jezika mogu rezultirati u posebnostima na leksičkom planu, pa i u gramatičkoj strukturi jezika. Tako je bilo u prošlosti, tako je i danas. Kao ilustracija ovakvih procesa može poslužiti ranije dvovarijantsko raslojavanje na leksičkom planu u sh. književnom jeziku (tipa *promidžba* — *propaganda* i sl.).

26) Zvaničnom politikom i stvarnim statusom naroda i narodnosti na srpskohrvatskom jezičkom prostoru otvorene su široke mogućnosti za svestran razvoj kultura pojedinih naroda koji žive na tom prostoru. Srpskohrvatski književni jezik kao zajedničko komunikativno sredstvo sposoban je da, uz pojedine dodatne nominacije, izrazi sva ta različita nacionalna dostojanstva. Međutim, u stvarnom životu, ako se pojedini narodi vide u ovom smjeru, ono što se svjesno čini u pomenutom smislu najvećim dijelom svodi se u okvire osvjetljavanja kulturnih vrijednosti nastalih u prošlosti (nacionalne baštine). A na sinhronom planu, u većini sfera ili bar u onim najrelevantnijim za život društvene zajednice, život se ostvaruje u manjim ili većim sintezama i višenacionalnim integracijama u pojedinim socio-kulturnim sredinama (politika, obrazovni sistem i dr.).

27) A na osnovu svega dosad eksplicitno i implicitno rečenog može se kazati da su status i sudbina savremenog srpskohrvatskog književnog jezika neodvojivo povezani sa sudbinom areala u kome se ovaj jezik upotrebljava, tačnije rečeno sa sudbinom Jugoslavije kao socijalističke zajednice naroda koji u njoj žive.

Podešavanje jezika komunikativnim potrebama

28) Kao što se na osnovu dosad rečenog moglo donekle zaključiti, srpskohrvatski se književni jezik danas podešava sveukupnim komunikativnim potrebama socijuma koji opslužuje. Ali on se podešava komunikativnim potrebama i u manjim cjelinama od sveukupnog areala. Ako se pak podešava i tim manjim cjelinama, da li se podešava nacijama kao okvirima ili čemu drugom? Uopšteno govoreći, može se konstatovati da se jezik više podešava zajedničkim potrebama naroda u društveno-političkim zajednicama ranga republika i pokrajina nego potrebama nacija kao cjelina kojima je ovo maternji jezik. A to je zbog toga što se savremeni društveno-politički, a i kulturni život, zatim ekonomska aktivnost itd. naroda srpskohrvatskog jezičkog izraza odvijaju povezano, uglavnom, u okvirima društveno-političkih zajednica pomenutog ranga kao socio-kulturnih cjelina, a ne u okvirima nacija. Izrazit primjer za to je SRBiH.

29) U vezi sa književnojezičkom situacijom u SRBiH potrebno je neka pitanja razjasniti, jer su ponekad, u savremenoj serbokroatistici, uzrokom nesporazuma. Od vremena otkad se u BiH razvija serbokroatistička misao, posebno u vezi s potrebama ove sredine u nesmetanom komuniciranju, nije bilo eksplicitnog govora o varijanti sh. književnog jezika u ovoj sredini. U vrijeme kada su se donosili poznati dokumenti o funkcionisanju srpskohrvatskog jezičkog standarda u SRBiH o tome

nije bilo govora jer su se ti dokumenti donosili u specifičnim istorijskim okolnostima i jer se mnogo čega u vezi s jezikom tada u ovoj sredini nije bilo svjesno. Danas se sa sigurnošću može govoriti i o donekle posebnoj funkciji tretiranog standarda u ovoj sredini (kao i o takvim funkcijama ovog jezika u drugim takvim sredinama). Iz te donekle posebne društvene funkcije nastale su i neke posebne potrebe u izboru jezičkih sredstava, prije svega za upotrebu u tekstovima koji imaju kolektivni smisao (npr. u republičkim zakonima, rezolucijama i sl.), zatim u didaktičkim standardima obrazovnog sistema (npr. upotreba naučne terminologije, nomenklature zanimanja i sl.). Na brojna pitanja koja se u ovom smislu javljaju treba da odgovore lingvisti ove sredine. Odgovor na takva pitanja, ponekad vrlo složena, ne znači zatvaranje jezika u republičke okvire, već znači potrebu (pravo i obavezu) ove sredine da se njeguje književnojezički izraz prema njenim specifičnim potrebama (u tekstovima kolektivnog smisla). Ko će drugi tu brigu voditi ako ne lingvističke snage ove sredine? A u tome njegovanju polazi se od toga šta je u književnojezičkom izrazu u ovoj sredini obično. To obično (uzus) može dobiti preporuke za tekstove kolektivnog smisla, a ne da bude jedina norma za upotrebu za svakoga i u svim prilikama. Individualan izraz se ostavlja slobodnim (u vezi s dvovarijantskim razlikama). Postojanje više jezičkih sredstava varijantski markiranih izvan SRBiH za iste pojmovne vrijednosti — u ovoj sredini se smatra bogatstvom sh. književnog jezika, njegovom stilskom rezervom. Ovdje će se ovo gledanje ilustrovati i jednim konkretnim primjerom sa leksičkog plana (gdje se takve rezerve i mogu funkcionalno iskoristiti). U dnevnom listu »Oslobođenje« (Sarajevo, SRBiH), u broju od 14. II 1984. godine, objavljen je i sljedeći naslov i podnaslov: *METEOROLOZI »RAZVEDRILI« TAKMIČENJE — Uhvaćen korak sa satnicom natjecanja koja je morala biti usklađena s vremenskim uslovima.* — U pitanju je sinonimska upotreba leksema *takmičenje* i *natjecanje*, koje su izvan SRBiH uglavnom dvovarijantski polarizovane.³ Sinonimska upotreba pojedinih ovakvih sredstava u BiH zapaža se, prije svega, u razgovoru, a zatim i u informativnim tekstovima, namijenjenim javnoj komunikaciji, te i u umjetničkim djelima nastalim u ovoj sredini.

Zaključci

30) A prema svemu rečenom proizlazi da je srpskohrvatski književni jezik po svojim funkcijama, pa i supstanciji, složena lingvistička pojava. Kao njegova najvažnija i sveukupna odlika jeste jedinstven gramatički sistem. Tako, npr. znače-

³ O ovakvim primjerima i njihovom poželjnom tretmanu vidi više u radu navedenom u 2. fusnoti, i to u tačkama 26—41.

nje i upotreba genitiva vrijedi za čitav jezički sistem, a ne vezuje se za upotrebu ovog jezika u pojedinim socio-kulturnim sredinama niti za upotrebu u okvirima pojedinih nacija. Otuda izgleda smiješno proučavanje ovakvih gramatičkih vrijednosti samo kod pisaca jedne nacije ili jedne socio-kulturne sredine, s čime se u posljednje vrijeme susrećemo. Kao što je već rečeno, jedinstvnost gramatičkog sistema hrvatskosrpskog književnog jezika jeste osnova njegove zajedničke komunikativne i kulturološke funkcije u sadašnjosti. Ova njegova strukturna vrijednost i savremena funkcionalnost temelje se na tragovima zajedničkog gno-seološkog procesa minulih pokoljenja ovamošnjih doseljenika slovenskog etničkog porijekla. Ona se, zatim, temelji na zajedničkim nacionalnooslobodilačkim težnjama u prošlosti naroda kojima je ovo maternji jezik.

31) Međutim, zato što je funkcionalno diferenciran i horizontalno (prema pojedinim socio-kulturnim sredinama) i vertikalno (posebnosti funkcija u pojedinim sferama života), srpskohrvatski književni jezik ima određene posebnosti i u supstanciji, i to u oba smjera. To su pojave koje se ne mogu negirati, ali se ne mogu isticati ni kao zastave, pogotovu ne kao nacionalne. Međutim, danas smo svjedoci ne baš poželjne situacije da se neke posebne pojave na leksičkom planu u vezi s horizontalnom diferencijacijom uzimaju i ističu kao gotovo jedino što postoji u upotrebi tretiranog standarda u jednoj socio-kulturnoj sredini, pogotovu u vezi s kulturološkim funkcijama u izražavanju nacionalnih valera. Iz toga je put do posebnog, nacionalnog imena ovog jezičkog standarda — jednostavan. Međutim, diferencijacije u ovom jeziku koje postoje u vertikalnoj projekciji (u vezi s funkcionalnim stilovima, kao što uostalom postoje i u drugim jezičkim standardima) potpuno se »zaboravljaju«, kao da i ne postoje, jer one ne korespondiraju direktno s isticanjem nacionalnog, već sa razvojem savremene civilizacije.

32) Neisticanje i posebnosti u horizontalnoj stratifikaciji srpskohrvatskog jezičkog standarda znači podršku unitarističkom gledanju na ovaj književni jezik, jer se ističe samo zajedničko, kao da posebnog i nema. I obrnuto — isticanje samo posebnosti, predimenzioniranje njihovog značaja u izražavanju nacionalnog — znači podršku separatizmu, odnosno znači lingvistički nacionalizam i regionalizam. I jedno i drugo je štetno (i politički i kulturno i lingvistički).

33) I, na kraju, treba reći i sljedeće. Srpskohrvatski književni jezik nije ni konfederacija ni federacija posebnih kulturnih sociolekata, kao »posebni vijenac ruža-idioma«, koji su (idiomi-ruže) posebni semiotički sistemi u određenom skupu (vijencu), kao što su npr. južnoslovenski jezici, već je jezički organizam (u smislu: semiotički sistem) koji neprekinuto »radi« u opsluživanju cjelokupnog srpskohrvatskog socijuma u komunikativnom i kulturološkom pogledu. I to je njegova osnovna vrijednost. Pojedine posebnosti koje se javljaju u vezi s njegovom upotrebom u pojedinim socio-kulturnim sredinama jesu nje-

gove prateće pojave. Ove dvije istaknute funkcionalne vrijednosti ne mogu se zamjenjivati, ne bar kod onih koji srpskohrvatski književni jezik vide u njegovim sveukupnostima.

СОВРЕМЕННЫЙ СЕРБСКОХОРВАТСКИЙ ЯЗЫК И КУЛЬТУРА

(Гносеологическо-семиотическо-функциональная проекция)

Резюме

1) Видение сербскохорватского литературного языка может быть разнообразное, зависимо от того, что является основой при оценке этого. Здесь выдвигаются два в основе различные социо-культурные исходные положения, являющиеся причиной двух различных видений, а именно: а) *исходное положение*, в основе которого общие интересы всех тех, у которых сербскохорватский литературный язык является родным, а также и всех тех, которые пользуются этим языком как вторым, и б) *исходное положение*, в основе которого интересы отдельных социальных групп (наций), у которых этот язык родной. Гносеологическо-семиотическо-функциональный подход выбрал автор, чтобы доказать поставленные тезисы.

2) В этом обсуждении исходным положением является первая (а) ориентация, потому что автор считает, что нужно как можно больше освещать особенно те ценности общественного содружества, которые способствуют общности в сербскохорватском языковом ареале и югославском государстве вообще, т. е. которые укрепляют это государство. Одной из этих ценностей является и сербскохорватский литературный язык, как общий феномен коммуникации и культуры нескольких народов у которых он родной, а потом и как язык межнационального общения (с редуцированными функциями) в совокупном югославском государстве.